

सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र, जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च र राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च, नेपालले अगस्ट २०१८ (१६ साउन देखि भदौ २०७५) महिनामा गरेको गतिविधिहरूको संक्षिप्त जानकारी यस अपडेटमा समावेश गरिएको छ।

दलित भूमिहीनता र संविधान कार्यान्वयन विषयक सम्वाद :

नेपालको संविधान २०७२ को मौलिक हक अन्तर्गत दलितको हकको धारा ४० को उपधारा (५) मा राज्यले भूमिहीन दलितलाई कानुन बमोजिम एकपटक भूमि उपलब्ध गराउने र उपधारा (६) मा राज्यले आवासविहिन दलितलाई कानुन बमोजिम बसोबासको व्यवस्था गर्ने उल्लेख छ। यस व्यवस्थाको आधारमा अब बन्ने कानुनलाई कसरी भूमिहीन दलितको पक्षमा बनाउन सकिन्छ भन्ने उद्देश्यले सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र, राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च, नेपालले निरन्तर वकालत गर्दै आईरहेको छ। दलित अधिकारकर्मीहरूको सहयोगमा दलित भूमिहीनता र संविधान कार्यान्वयनको विषयमा एक वकालीय सामग्री तयार भएको छ। भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले भदौ ५ गते संसदमा भूमि सम्बन्ध ऐन, २०२१ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक पेश गरेको छ। पेश भएको विधेयक भूमिहीन दलितमैत्री बनाउने उद्देश्यले सामुदायिक आत्मनिर्भर केन्द्र, राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च, नेपाल र जागरण मिडिया सेन्टरको संयुक्त आयोजनामा दलित भूमिहीनता र संविधान कार्यान्वयन विषयक नीतिगत सम्वाद आयोजना गरिएको हो। २०७५ भदौ ८ गते काठमाण्डौमा सम्पन्न सम्वादमा प्रतिनिधि सभा सदस्य, कानुन विद, भूमि तथा दलित अधिकारकर्मी सहित ५१ (महिला १३, दलित २९) जनाको सहभागिता थियो।

सम्वादमा दलित अधिकारकर्मीहरूले सरकारले पेश गरेको विधेयक आन्दोलनको भावना विपरीत रहेको बताउनुभयो। सरकारले पेश गरेको विधेयकमा भूमिहीन दलितलाई जमिन नामसारी र अंशवण्डा बाहेक वेचविखन गर्न नपाइने प्रावधान राखिनुले दलितहरूलाई फेरी पनि ऐलानी या दृष्टिबन्धकीमा जग्गा दिएजस्तो हुने र यसबाट पुस्तैदेखि हक अधिकार नपाएका दलित समुदायको आर्थिक तथा राजनैतिक हैसियत माथि जान नसक्ने कुरामा जोड दिनुभयो। यस्तै सहभागी अधिवक्ताहरूले पनि पेश भएको विधेयकमा भूमिहीन दलितलाई जमिन कर्ति र कसरी दिने भन्ने कुरा छुटन नहुने कुरा बताउनु भयो। संविधानमा अन्य अधिकार हुँदाहुँदै पनि धारा ४० आउनुको उद्देश्य विशिष्ट भएको कारणले गर्दा विधेयकमा यो मर्म मर्न दिन नहुने विचार राख्नुभयो।

यस्तै माननीय सांसददहरू नरपति लोहार, खेम बहादुर वि.क., सिंह बहादुर वि.क. यस विधेयकलाई चासोकोरुपमा लिने र संशोधन प्रस्ताव पेश गरी विधायन समितिमा राम्पोसंग छलफल गर्ने प्रतिबद्धता गर्नुभयो। भूमि अधिकारकर्मी र दलित अधिकारकर्मीहरूको पहलमा भूमि सम्बन्ध ऐन, २०२१ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयकमाथि संशोधन प्रस्ताव पेश गर्ने सहमति पनि कार्यक्रममा भएको छ।

नीति सम्वाद कार्यक्रमको भलक

मोही तथा किसान सभा :

“उचित व्यवस्थापन जल, जंगल र जमिनको, दिगो विकास गाउँ बस्ती र शहरको” भन्ने मुल नाराका साथ भदौ १४ गते उदयपुरमा मोही तथा किसान सभा भयो । मोही निवेदन दर्ताका लागि आफुहरुले पाउनु पर्ने सिफारिस वडाले नदिएको र अव्यवस्थित वसोबासीहरुलाई व्यवस्थित गर्नुको सट्टा उठीबासको आतंक मचाएको विरोधमा सभा गरिएको हो । कानूनी रूपमा पाउनु पर्ने हक नपाएको भन्दै मोही किसानहरुले आफुसंग भएको प्रमाणहरुको माला लगाएर विरोध प्रदर्शन गर्दै जनप्रतिनीधिहरुले आफुहरुलाई भुक्त्याएको उनीहरुले बताएका छन् । भदौ २० गते भित्र सिफारिस नदिए थप आन्दोलन गर्ने तथा सरोकारवालालाई मोहीको समस्या समाधानका लागि कानुनी सहयोग गर्ने पनि सभावाट अपिल गरियो ।

त्रियुगा नगरपालिकामा अगाडिको विरोध सभामा नारा लगाउँदै मोही किसान

मोही निवेदन दर्ता:

यस महिना बाँके, दाङ्ग, सिन्धुपाल्चोक, उदयपुर, भापा, सर्लाही, रौतहट, महोत्तरी र सिराहामा जम्मा ४५२८ जना दर्तावाल मोहीले बाँडफाँडका लागि निवेदन दर्ता गरेका छन्। सरकारद्वारा तोकिएको म्याद समाप्त हुने समयमा जिल्ला भूमिअधिकार मञ्चले घरदैलो अभियान गरेका थिए। श्रेस्तामा मोही भएका तर जानकारी हासिल नगरेका परिवारलाई पनि मञ्चले विवरण उपलब्ध गराएको थियो। सदरमुकाम सम्म वर्खे बाटोका कारण समस्या भएकाले स्थानीय तहमै निवेदन लिने र एकीकृतरूपमा मालपोतमा बुझाउने निर्णय समेत स्थानीय निकायले गर्नका लागि मञ्चको सहजीकरण भयो। जस अनुरूप मेलम्ची नगरपालिका हैंबुगमा ५९० जना मोहीले एकै दिन निवेदन दर्ता गर्नुभएको थियो। जस अन्तर्गत भापामा २० तथा सर्लाही ९५ मोहीको मुद्दा छिनोफानो भएको छ।

संयुक्त मोही निवेदन दर्तापछि सामुहिक तस्वीर खिचाउँदै हैंबुङ्का स्थानीय बासिन्दा।

मोही धर्ना र मागपत्र पेश :

२०७५ भदौ ५ गतेका दिन जिल्ला भूमिअधिकार मञ्च सर्लाही, सिरहा, बर्दिया, बाँके, रैतहट, दाङ्ग तथा महोत्तरीले भूमिसुधार र जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च उदयपुरले मालपोत कार्यालयमा १ घण्टे धर्ना दिई माग पत्र बुझाएका छन्। माग पत्रमा पेश भएका निवेदन तोकिएको म्याद भित्र फैसला गरी मोहीलाई आधा जग्गाको हक प्रदान, विभिन्न कारणले भूमि ऐन २०२१ को २६ “घ” १ बमोजिम म्याद भित्र निवेदन दर्ता गराउन नसकेका र जग्गाधनीले वेदखल गरेका मोही किसानहरूलाई २६ “घ” १ बमोजिम म्याद भित्र निवेदन दर्ता नपरे २६ “घ” २ बमोजिम तोकिएको अधिकारीले ७ नम्बर फाँटवारी र उपलब्ध भएका प्रमाणहरु बुझि मोही लागेको जग्गा बाँडफाँट गरी दिन सक्ने व्यवस्था अनुसार मोहीलाई हक प्रदान, २०५३ साल अगाडिदेखि अरुको जग्गा जोतभोग गर्दै आएका तर प्रमाण नभएका जोताहाको लगत संकलन गरी मोहियानी हक प्रदान, सिराहाको विष्णुपुर गाउँपालिका लगायतस्थानमा रामद्याल, शिवद्याल साहु लगायतका व्यक्ति जग्गाधनि भएपनि पछि सरकारीकरण गरिएको जग्गाका मोही किसानहरूको लगत संकलन गरी उनीहरूलाई मोहियानी हक प्रदान र स्थानीय तहबाट मोहीलाई सरल तरिकाले सिफारिस उपलब्ध गरियोस् भन्ने माग रहेको थियो। यसको बोदार्थ कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय केन्द्र र प्रदेश सरकारलाई पठाईएको छ।

विभिन्न जिल्लामा धर्ना तथा माग पत्र पेश गरेका झलकहरु ।

क्रमबद्धरूपमा : १.उदयपुर भूमि सुधार कार्यालय कार्यालयमा धर्ना दिई मोही किसान, २.सिराहा भूमि सुधार कार्यालयमा धर्ना गर्दै मोही किसानहरु ३. जिल्ला भूमि सुधार कार्यालय सर्लाहीमा धर्ना कार्यक्रम गर्दै मोही किसानहरु, ४. जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च रौतहटका अध्यक्ष चन्द्र बहादुर थिङ्ग भूमि सुधार कार्यालयमा मागपत्र पेश गर्दै ५. दाङ भूमि अधिकार मञ्च द्वारा भूमि सुधार मन्त्रालयमा मागपत्र पेश गर्दै ।

विस्थापित भुकम्प पीडितद्वारा पुर्नस्थापनाका लागि जग्गा खरिद :

यस महिना विस्थापित पुनर्स्थापना अन्तर्गत ओखलढुङ्गा जिल्लामा विस्थापित तथा जोखिमयुक्त क्षेत्रका ६ परिवारले सुरक्षित स्थानमा जग्गा खरिद गरी रजिष्ट्रेशन गरिएको छ । नयाँ घर बनाउनको लागि ६ परिवारले ०.३९२४ हेक्टर क्षेत्रफल जग्गा खरिद गरेका हुन् । यी मध्ये ४ परिवारको संयुक्त (श्रीमान्-श्रीमती) नाममा जग्गा रजिष्ट्रेसन पास भएको छ । जग्गा खोजी, निवेदन तथा सिफारिस पत्रहरू तयारी र जग्गा दर्ता गराउनको लागि जिल्ला, स्थानीय तहमा समन्वय तथा सहजीकरणमा आत्मनिर्भर केन्द्रको टिमले सहयोग गरेको थियो ।

कालिका गाउँपालिका स्तरिय अभिमुखिकरण कार्यक्रम

अनुसुचीहरू :

सफलताका कथा

क. दिगो समाधानले घाउमा मलम लगायो ।

सुकुमाया बुलुन, ३३ वर्षकी भईन् । १४ वर्षकी हुँदा विवाह भयो । उनी र उन्को श्रीमान्दीच १५ वर्षको उमेर अन्तर छ । सुकुमायाले १५ वर्षकी हुँदा नै पहिलो सन्तान छोरी जन्माइन् । लगातार ३ छोरी जन्मे । श्रीमान्लाई भने थप छोरा चाहियो । उनले आफू शारिरीकरूपमा कमजोर भएको र थप सन्तान जन्माउन नसक्ने बताइन् । तर श्रीमान्ले कुरै सुनेनन् । उनीहरूको ४ छोरी र २ छोरा भए । ६ सन्तान जन्माए पछि कमजोरी हुने नै भयो । सकुमायाको गरिब परिवारलाई आफ्नो खेतीपातीको आम्दानीले ३ महिना पनि खान पुरन मुस्किल छ । श्रीमान् श्रीमती दुवैले ज्यालामजदूरी गरी परिवारको जीविका चलाउदै आएका थिए । तर, केही वर्षअघि उनका श्रीमान्ले आत्महत्या गरे । सधैंको दुःख, अभाव, शारिरीक र मानसिक पीडाले बाचिरहेकी उनलाई अझै बढी पीडा र बोझ थपियो ।

उनी २७ वर्षको कलिलै उमेरमा एकल महिला भइन् । समाजमा कसरी बाच्ने ? ६ सन्तान कसरी हुर्काउने, ? कसरी शिक्षा दिक्षा दिने ? यस्तै चिन्ताले सुकुमायालाई पिरोली रह्यो । यस्तैमा २०७२ सालमा गएको भूकम्पले सबैको जस्तै उनको पनि घर त भत्कियो । उनको सहारा ७ वर्षे छोराको मृत्यु भयो । सुकुमायाका लागि पीडाको खात भनै थपियो । हुकेकी छोरीको बिहे पछि काममा सधाउने साथी पनि उनी बाट टाढा भईन् । अहिले उनी ज्यालादारीमा बालुवा र दुड्गा बोक्छिन् । १ भारी बोकेको १ सय रुपियाँ पारिश्रमिक पाउछिन् ।

भूकम्पले घर भत्कियो, छोराको मृत्यु भयो तर घर भएको जमिन पनि जोखिमयुक्त भए पछि समस्याको भूमरीले उनलाई घेर्यो । जोखिममा परेको स्थानमा घर बनाउँन नमिल्ने बनाए सरकारको अनुदान नपाईने । सम्भौता समेत नहुने भएपछि ऋण गरेर ४ आना जग्गा खरिद गरिन् । तर ऋण कसरी तिर्ने भन्ने चिन्ताले उनको भोक र निन्दा सबै बगाए ।

सुकुमाया भन्छिन् “ यस्तैमा आत्मनिर्भर केन्द्रले आयोजना गरेको छलफलमा सहभागी भए । जोखिममा परेका लाभग्राहीहरूलाई जग्गा खरिद गर्न पुनर्निर्माण प्राधिकरणले २ लाख अनुदान दिने भन्ने जानकारी भयो । जग्गा

खरिद गर्ने प्रक्रिया खर्चिलो थियो । केन्द्रकै सहजिकरणमा नापीले जग्गा नाप्नु भयो । तर दुःखले अभै मलाई छोडेन । खरिद गरेको जग्गा नक्सामा मिलेन, जग्गा त भन्नै पहिरो भिरमा पो रहेछ । जग्गाधनीलाई जग्गा फिर्ता गरे । नयाँ जग्गा खोज्न पनि केन्द्रले नै मद्दत गयो । आत्म निर्भर केन्द्रले मेरो घाउँमा मलम लगाईउदनुभएको छ । ”

सुकमायाको सबै प्रक्रिया पुरा गरी ९ मे २०१८ मा सुकुमायाले ५ आना क्षेत्रफल जग्गा खरिद गरेकी छिन् । जग्गा खरिद भएकै भोलिपल्ट जग्गाधनीले २ लाख रुपिया पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट पाएपछि ऋणले थिचिएकी सुकुमायालाई निकै हलुका भएको छ । वर्षायाम पछि नै घरनिर्माण गर्ने योजना समेत उनेको रहेको छ ।

ख. दुःखको औषधी : 'संयुक्त लाल पुर्जा'

सलाही जिल्लाको वागमती नगरपालिका वार्ड नं. ११ सखुवानी टोलका जितेन्द्र दम्पत्तिका पाँचजना छोरीहरु छन् । परिवार र आफन्तहरुले 'यसका छोरा छैनन' भन्दा देवमायाँको मुटु चसक्क चरिकन्थ्यो । 'आफ्नो नाममा जग्गा जमिन केही छैन, पछि गएर दुःख पाइएला कि' भन्ने चिन्ताले सताइरहन्थ्यो । संयुक्त पुर्जा बनाएपछि ति सबै हराए । देवमायाँलाई अब त कसैले नहेरेपनि आफ्नो पनि नाम भएको जग्गामा तरकारी खेती गरेरै पनि बाँच सक्छु भन्ने हिम्मत आएको छ ।

देवमायाँ घरीघरी टोलाईरहन्थ्यन् । राती

पनि निदाउँदिनथिन । सधैँ निन्याउरी देखिन्थिन् । सानु कुरामा झर्किने र रिसाउने गर्थिन् । श्रीमतीको यस्तो अवस्था देखेर पति जितेन्द्रलाई सधैँ यही कुराले तनाव दिईरहन्थ्यो । देवमाया भन्छन, "बुढाले अर्का विहा गर्लान कि भन्ने डर थियो । छोरा दिन नसकेकोले भन्नै पीडा हुन्थ्यो । सुल र खान पनि खासै मन लाग्दैनथ्यो ।"

यस्तै श्रीमान् जितेन्द्र भन्छन् "भूमि अधिकार मञ्चको छलफलमा पहिला देखि नै सहभागी भई रहन्थे । छलफलमा सहजकर्तालाई मेरो समस्या सुनाए, उनले पनि यहि महशुस गर्नुभएको रहेछ । श्रीमतीलाई के समस्या हो भनेर बुझ लगाए । सहजकर्ता आफैले संयुक्त पुर्जा बनाउनु भन्ने सल्लाह दिनु भयो । त्यतिबेला दाजुभाइको अंशवण्डा भएकै थिएन । २०७३ सालमा दाजुभाइको अंशवण्डा भएपछि मैले जग्गाको संयुक्त पुर्जा बनाए । त्यसपछि श्रीमतीमा आएको परिवर्तन देखेर मै छक्कै परे । मान्छेहरु संयुक्त पुर्जा बनाउँदा के राम्रो हुन्छ भन्थे, आफैमा परेसी बल्ल थाहा पाए ।"

पहिले गाउँमा कुनै कार्यक्रम हुनलाग्यो भने जितेन्द्रलाई मातै निम्ता आउथ्यो । अहिले त दम्पत्तिलाई नै बोलाउँछन् । दुवै मिलेर घरको काम सकेर सँगै बाहिर जान्छन् । जितेन्द्र भन्छन्-'संयुक्त पुर्जाले श्रीमतीको रोग मात्र कम गरेन, मायाँ प्रिती पनि पो बढायो ।'

"दलित भूमिहीनता र सविधान कार्यान्वयन" विस्तृत प्रकाशन :

http://www.csrcnepal.org/uploads/publication/ZNmi4g5L0C8YCaR4IRxtPkH5CyKJ_F7V.pdf